

Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları:

Eğitim Sürecinin Oluşumu ve Eğitim Etkilerinin Yapılabilme Şekilleri

Cavit BİNBAŞIOĞLU*

Eğitsel tutum ve ortam, çocuktan "özgür" hareket beklediği gibi, eğiticiden de "iyi niyet" ve "anlayış" bekler. Bundan başka, eğitim süreci, her şeyin öğrenilebileceği bir zamanın kollanmasını gerekli kılar. Burada sözü geçen "zaman"ın eğitimde iki anlamı vardır: Biri, çocuk için gerekli olan "öğrenme zamanı", diğeri de eğitici için gerekli olan "öğretim zamanı". Çocuk için gerekli olan öğrenme zamanı, çocuğun bedensel ve zihinsel yönden bir davranışı öğrenebilecek bir düzeye gelmesidir. Buna beden için "olgunlaşma", zihin için "olgunluk" düzeyi denir. Örneğin, ilk 1-2 yaşında çocuğa "yanlış" ve "doğru" konusunda çevrenin kabul ettiği ölçütleri öğretemeyiz. Bunun için en az 3-4 yaşlarını beklememiz gerekir. Eğitici için gerekli olan "öğretim zamanı" da, o hareketin tam yerinde ve zamanında öğretilmiş olmasıdır: Eve bir konuk geldiği sırada, o konukla ilgili olarak yapılması gereken davranışların yaparak ve yaşayarak öğretilmesi gibi.

Buradan, şu ortaya çıkıyor: Çocuk, belli bir eğitsel davranışı öğrenebilmek için, ne zaman "olgunlaşmış" bir hale gelir? Bunlar, yapılan psikolojik araştırmalara göre ortaya konmuştur. Bunlara, "gelişim ödevleri" denir. Her çağın kendine özgü gelişim ödevi vardır. Çocuk, zamanı gelince bu gelişim ödevlerini gerçekleştirecek etkinliklere sokulmalıdır. Bunlar eğitim psikolojisi kitaplarında vardır. (Binbaşıoğlu, Cavit; Eğitim Psikolojisi, 1990, s. 77-79)

Bununla birlikte, eğitimde her çocuğun kendine özgü bir gelişim hızı vardır. Bunun için, her konuda yaşlara bağlı olarak belli kurallar uygulanamaz. "En uygun yer ve zaman", bu nedenle, her çocuğa göre de değişik olabilir. Bu, ahlaksal kavramlar için de geçerlidir. Dr. Jeach, çocuğun kendi gelişim hızında büyümesine yardımcı olmak için, oyun oynamasına fırsat vermek gerektiği kanısındadır. Çünkü, oyun içinde çocuk, bazı kavramları daha kolay öğrenebilir. Oyunun zevkli ve eğlenceli oluşu buna yardım eder. (Eberlein, Tomara. "İyi Ana-Baba Olmanın 8 Altın Kuralı" Çeviren Nilüfer

Eyüboğlu. Yaşadıkça Eğitim. Sayı 45, s.6 Mart/Nisan 1996).

Eğitimcilerin kanısına göre, çocuk, toplumsal kuralları da, yürümeyi ve yüzmeyi öğrendiği gibi, kendi kişisel çabası ile öğrenir. Bunun için, eğitimde bizim istediğimizin, bizim sözümüzün (öğüdümüzün) fazla bir değeri yoktur. Örneğin, "sorumluluk yüklen!", "Başkalarının arkasından gitme!" sözleri, o andaki yapıcı nitelikte olan davranışlarla beslenmezse, hiçbir işe yaramaz. (İsacs, Susan; Çocuk, Bu Meçhul, 1961, s. 38)

Kısaca, çocuk, gerçek toplumsal yaşantılar kazanmaksızın **toplumsal kuralları** öğrenemez. Bu konuyu biraz daha açalım:

Küçük Çocuğun Eğitilmesi:

Küçük çocuğun eğitimi, başlangıçta, bizim sözlerimize inanmasına ve yerine getirilmesine dayanır. Buna "itaat" denir. Çocuğun, henüz davranışlarına karşı bilinçli olmadığı bir dönemde böyle bir eğitim etkisi doğal karşılanabilir. Burada da şunu gözden hiç uzak tutmamız gerekir: Çocuktan isteyeceğimiz itaat, onun gelişim dönemine, yani olgunlaşma düzeyine uygun olan bir davranış olmalıdır. Bunu yaparken, eğitici olarak, biz de eğitsel bir tutum ve davranış sergilemeliyiz. Örneğin, çocuk psikolojisine uygun olmayan bir tarzda ki bir "zaman" kavramını henüz gelişmemiş olan bir çocuğa öğretmemiz, Henüz "yarım" kavramına ulaşmamış bir çocuğa "Yarım parkta oynarsın" denilebilir mi? Dense, bundan çocuk bir şey anlar mı?

Eğitimde çocuğa yaklaşımımız da çok önemlidir. Çocuğun, isteklerimizi iyilikle yerine getirmesi için, eğitici ile çocuk arasında "sevgi" ve "saygı" temeline dayalı, olumlu bir ilişkinin bulunması da gerekir. Böyle olmayan ilişkilerde, küçük çocuklardan istediğimiz davranışı bekleyemeyeceğimiz gibi, büyük çocuklardan da inandırmaya ya da ikna etmeye dayalı olumlu bir davranış bekleyemeyiz. Bunları yaptırabilmek için eğitiminin heyecansız, güven verici, adaletli ve aynı zamanda "kesin ve kararlı" bir tutum sergilemesi gerekir. "Şunu yap!, bunu yapma!" diye bağırıp çağırarak söylenen sözlerle yapılan etkilerden hiçbir olumlu sonuç alınmaz. Üstelik çocuk, bu tür

davranışlara karşı, karşı koyucu (mukavemet edici) bir davranış geliştirebilir. Kararlı, fakat sertliğe kaçmayan; yani tatlı -sert bir tutum ve davranışla birlikte, eğitimde pek çok sorunun çözümüne katkıda bulunulabilir. Bununla birlikte, eğitimde, çocuğun kendi davranışları karşısında "başkalarının"ne hissettiğini bilmesine de gereksinim vardır. Bunu da biraz açalım:

Eğitimde Dolaylı Etkiler:

Eğitim, doğrudan doğruya çocuğa uygulanan **sizin ne hissettiği nizi bildiren** bir etkenden çok, **dolaylı** bir etkiyi gerektirir. Bunun içindir ki, çocuğun yanlış bir davranışı karşısında "yapma!", "etme!" gibi emirler, "şöyle yaparsan böyle olur", "böyle yaparsan şöyle olur" gibi korkutmalar, yahut "hakaret edici" söz ve davranışlar, çocuk üzerinde fazla kalıcı bir etki yapmaz. Çünkü, bu durumda çocuk, kendini, **yetersiz, sevilmeyen ve hatta haksız olarak suçlanan** bir kimse gibi görür. Bu durumda, çocuk, sessiz ve sakin düşünerek bir karar veremez ve davranışını değiştiremez. 1962'de Dr. Thomas Gordon'un araştırmalarından çıkan bir sonuca göre, çocuğun, hareketinin başkaları üzerinde ne gibi etkiler yaptığını kendisine söylenmesi gerekir. Bu durumda çocuk, daha az incinir ve daha az öfkelenir. Bunun sonucu olarak da, çocuk, daha doğru düşünür ve daha dikkatli hareket eder. (Eberlein; a.g.e., 1996, s. 6) Ona göre örneğin "Televizyonun sesini kıs!" yerine, "Televizyonun sesini bu kadar çok açtığın için kulakların rahatsız oluyor" demek, **dolaylı da olsa, daha uygun** bir etkidir. Bu zamanda çocuk, "gücenmek" ya da "homurdanmak" yerine, "gerçekten annemin rahatsız olmasını istemem" diye düşünecek ve televizyonun sesini kısacaktır. Burada, aynı amaca yönelik; fakat "değişik bir tepki biçimi" söz konusudur. Eğitici, bunun bilincinde olmalıdır.

Eğitimde Doğru Tepkilerin Pekiştirilmesi

Eğitimde başka bir önemli nokta da tıpkı, her öğrenme konusu sonucunda olduğu gibi, çocuktan istediğimiz her doğru davranışlar sonucunda, bizden, o davranışı pekiştirici ya da onaylayıcı nitelikte, bir söz ya da davranış görmelidir. Bu da, bir "gülümseme"den başlayarak "afetin!", "güzel!", "başardım!" ve "çok iyi" gibi bir tepki olabilir. Bunun için, **çocuğun iyi davranışları, eğitmen tarafından görül-melidir.** Psikolog B.F. Skinner'in öğrenme kuramına uygun olan bu kural, Dr. Schimit tarafından da denetlenmiştir. Bunun da koşulu, bu işlemin eğitmen tarafından laf olsun diye değil,

içtenlikle yapılmasıdır. (Eberlein; a.g.e., 1996, s. 4) Doğru olmayan davranışlar karşısında, cezalandırıcı nitelikte bir şey yapmaya gerek yoktur. **Yapılacak pekiştirici ya da onaylayıcı tepkide de "çocuğun kişiliği"ni övme davranışında bulunmamalıdır.** "Kişilik" yerine "yapılan iş" övgüye değer olmalıdır. Bundan da çocuk, dolaylı olarak, kendisinin övüldüğü anlamını çıkarır. Bu tür bir davranış, çocuk üzerinde eğitsel bir etki yapar.

Çocuğun "Kendini Tutmayı" Öğrenmesi

3-4 yaşından sonra durum değişir. Artık, "şöyle yap!", "böyle yap!" demenin fazla bir anlamı kalmaz; "şöyle yapalım!", "böyle yapalım!" demek ön plana geçer. Böylece, soruna yönelik işbirliğini gerektiren davranışlar, çocuk üzerinde daha çok etkili olur. Artık, bu yaşlardan sonra, çocuğun, "kendine egemen olmayı" ya da "kendini tutmayı", yahut "iradî bir etkinlik göstermeyi" öğrenmesi gerekir. Örneğin, bağırıp çağıran bir çocuk karşısında eğitici, bunu yapmaması gerektiğini, yaparsa, kendisinin buna çok üzüleceğini söyleyebilir. Bu ve benzeri davranışlar karşısında çocuk, "kendini tutma" iradesi gösterebilir. Zaten, bu tür bir davranış gösteremeyen bir çocuk, ahlâksal bir davranışa yönelemez.

Çocuğun kendini tutmayı öğrenmesi, sakin bir ortamda olur. Bu nedenle, onun öfkeli ya da korkulu bir anında, kendisini tutmasını bekleyemeyiz. Ayrıca, bu gibi durumlarda, çocuğun bir oyuna yönelmesini ya da bir iş yapmaya başlamasını isteyebiliriz. Bu etkinlikler, onu, olumsuz duygu ve düşüncelerden korur. M. Montessori ve Fröbel'in oyunları, çocuğa, zihin gelişimleri yanında, bu bakımdan da olumlu etki yapar.

Çocuğun kendi kendine "egemen olmayı" öğrenmesinin bir başka yolu da, onun her istediğini yerine getirmemektir. Çocuk eğitiminin en kritik noktalarından biri budur. Çocuk, doğumdan itibaren, yerli yersiz birçok istekte bulunur. Çocuk, bunu başlangıçta "ağlama" yoluyla belirtir. İsteği yerine getirilince susar. Böylece çocuk, "şartlanma yoluyla" bir şey öğrenmiş olur: Ağlayarak bir isteğini elde etme. Fırsat verilirse, çocuk, daha sonraları da aynı yöntemi uygulamaktan çekinmez. Hatta, bunu, ileri yaşlarda bile devam ettirir.

Böyle bir yöntem, 3-4 yaşlarında çocuk konuşmaya ve meramını ifade etmeye başlayınca kadar, bir ölçüde anlayışla karşılanabilir. Fakat, bundan sonra, bundan vazgeçmesi gerekir. Bunun için, bu yaşlarda, buna fırsat

verilmemelidir. Çocuğu, anlayacağı dilde, onu inandırma ve ikna yoluna gidilir. Bu zamanda çocuk, artık yavaş yavaş neden-sonuç ilişkilerini görmeye başlar. Bizim etkimiz ile bu, daha da ilerletilebilir. Ağlamakla, bağınmakla hiçbir sonuç alınmadığını gören küçük bir çocuk, zamanla bu olumsuz huyundan vazgeçer. Bunun için eğiticinin sabırlı ve kararlı olması gerekir. Böyle bir tutum, birçok eğitim sorununun çözümünde etkili olur.

Çocuğun Her İstedğini Yerine Getirmemek

Çocuğun her istediğinin yerine getirilmesinin başka bir sakıncası da vardır. Böyle bir çocuk, zamanla şınarır. Dr. White'in araştırmasına göre, çocuk, 6 aylık olduktan sonra şınarma belirtileri gösterebilir. Bu araştırıcıya göre, eğitim için, çocuk, kendi istekleri ile başkalarının istekleri (kurallar) arasındaki ayrımı bilmek zorundadır. Bu ayrım çocuğa açıklanmalıdır. Uygun olmayan bir davranış karşısında kararlı bir tepki göstermek gerekir. Çocuk, buna ağlayarak karşılık verirse korkmamalıdır. Buna alışmalıyız. Bunun için kesin kurallar koymak ve çocuğun bu kurallara uyup uymadığını denetlemek gerekir. Bu kurallara uymada da tutarlı olmalıyız. Buna bazen uyar, bazen göz yumarsak, o zaman eğitimsel bir etki de bulunamayız (A.g.e., s. 5).

Bazı durumlarda, eğitimde çocuğu azarlamak ya da dövmek yerine, onu "serbest" bırakmak gerekir. Bu durumda, çocuğun kendi kendine düşünmesine, doğru kararlar vermesine olanak sağlamış oluruz. Yapacağımız ikna çalışmalarını başka bir güne bırakırız.

Çocuğa "Suçluluk Duygusu" Vermemek

Yine eğitimde önemli olan başka bir nokta da, çocukla olan ilişkilerimizde, çocuğu hiçbir zaman "suçluluk duygusu" içinde bırakmamaktır. Suçluluk duygusu, zamanla çocuğun ruh sağlığını bozucu bir etki yapabilir. Bunun için, evde olup biten her şeyden, çocuğu sorumlu tutmamak gerekir. Olumsuz olan her şey için, çocuğa, "senin yüzünden oldu" dememeliyiz. Böyle olsa bile, bunun üzerinde fazla durmamalıyız. Çünkü, bu tür sözleri çocuk ömür boyu unutmaz. Bunlar, ömür boyu çocuğu rahatsız edebilir. Yıllar sonra, ortaya çıkan ruhsal rahatsızlıkların kökeninde, bu tür olaylar yattığının bilincinde olmalıyız. Bunun yerine, çocuğa daha hafif sözler söylenebilir. Sorumluluğu biraz da keni üzerimize alabiliriz. Böylece çocuğun iç çatışmalarını bir derece hafifletebiliriz.

Yine bununla ilişkili olan başka bir nokta da, çocuğun bir konu hakkındaki duygularını

kabul etmek yahut paylaşmaktır. Bu da eğitimde olumlu bir etki yapabilir. Örneğin, oyun oynarken yere düşen ve canı acıyan bir çocuğa "Neye ağlıyorsun? Yok, yok bir şey yok!" demek yerine, "Biraz ağrıyabilir, üzülme, şimdi geçecek" demek, onun duygularını anladığımız ve kabul ettiğimiz anlamına gelir. Böyle yapmazsak, bu tür davranışlar, Dr. Haim G. Ginott'a göre eğitimde çocuğun önemsenmediğinin, duygu ve düşüncelerine değer verilmediğinin bir kanıtı olur. Bunda da çocuk, bir tür utanma ya da suçluluk duygusuna kapılabilir. Adele Faber'e göre de bu tür sözler, eğitim için çok gerekli olan çocuk eğitici arasındaki iletişimi engeller (Eberlein; a.g.e, s. 7).

Eğitimde bu ilkenin bir uygulaması şöyle olmuştur: Torunun Ödül (5 yaş, iki ay), üç tekerlekli çocuk bisikletine bindikten sonra enişe geçince bir süre bisikletten inerek, bisikleti yanında taşımaya başladı. Bu sırada bisikletin arka tekerleği sağ ayağına dokundu ve biraz kanadı. Bunun üzerine çocuk, belki böyle bir durumla ilk karşılaşmanın sonucu olarak şiddetle ağladı. Bunun üzerine, biz, biraz acıdığımızı, geçen gün bir arkadaşımın da öyle olduğunu, biraz sonra geçeceğini söyledik ve kanayan yere bir tendürdiyot sürerek bantladık. Bu sırada yanımızda bulunan halası, bisiklete binmenin iyi bir şey olduğunu, ilerde otomobil kullanmakta faydası olacağını söyledi. Bunun üzerine çocuk, halasına, acısını unutarak "Ne biliyorsun? Senin ehliye'nin var mı?" dedi. O da "var" deyince, "Öyle işe, babam gelince onun arabasını kullan da görelim." dedi. Böylece olayı unuttu. Daha sonra da babası -halasının sözlerini kontrol için kullandırttı (Ağustos, 1997).

Çocuğun Önemli Bunalım Dönemleri

Çocuk eğitimi ile ilgili olarak bileceğimiz başka bir husus da önemli "bulalım" dönemleridir. Bunlar memeden kesme, diş çıkarma, sıvı besinden katı besine geçme, yabancılar karşısına çıkma, gezintilere alışma, ana ve baba ocağından zorunlu ayrılıklar, yeni bir kardeşin doğumu ile ona uyum sağlama vb. olarak ifade edilebilir. Çocuğun eğitiminde kritik olan bu durumlarda nasıl bir davranış gösterebileceğimizi çeşitli yazılarımızda söz konusu etmeye çalıştık.

Bu özel durumlar ile eğitim için burada açıklamaya çalıştığımız genel ilkeler, uygulamaya geçirildiği zaman, çocuğa, geliştirici ve düzeltici nitelikteki eğitim yaşantıları kazandırılmış olacaktır. Diğer eğitim sorunları daha özel bir yaklaşım gerektirir.

C. Çarşaklar Eğitimi, Kasım 1987, Sayı: 237, s. 31-33